

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

Google Scholar zenodo Open AIRE

+998335668868

<https://innoworld.net>

2026

**«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI**

**«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2026-YIL № 5-SONLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI**

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

**ILK YOSHDAGI BOLALARNING KOGNITIV RIVOJLANISHIDA
SENSOR O'YINLARNING AHAMIYATI****Asranbayeva Munajatxon Halimjanovna**Namangan davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim
kafedra mudirasi**Mirzamamutova Gulyora Muzaffar qizi**Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi MTM BU-25 1 bosqich
talabasi**Tel:** +998 88 982 11 13**E-mail:** gullyyora12@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilk yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishida sensor o'yinlarning o'rni va pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida sensor faoliyat orqali bolalarning idrok, tafakkur, nutq va diqqat kabi bilish jarayonlarining shakllanishiga ta'siri o'rganildi. Natijalar sensor o'yinlar bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilganda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Shuningdek, sensor o'yinlarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual faolligini oshirishga xizmat qilishi asoslab berildi.

Kalit so'zlar: Kognitiv rivojlanish, sensor o'yinlar, idrok, tafakkur, nutq rivoji, maktabgacha ta'lim, didaktik faoliyat.

Abstract: This article analyzes the role and pedagogical significance of sensory games in the cognitive development of young children. In the course of the study, the influence of sensory activities on the formation of children's cognitive processes such as perception, thinking, speech, and attention was examined. The results showed that sensory games are highly effective when organized taking into account the individual developmental characteristics of the child. It was also substantiated that the integration of sensory games into the educational process contributes to increasing the intellectual activity of preschool children.

Keywords: Cognitive development, sensory games, perception, thinking, speech development, preschool education, didactic activity.

Kirish. Inson rivojlanishining dastlabki bosqichlari keyingi ta'lim jarayonlari uchun mustahkam nazariy va amaliy poydevor yaratadi. Ayniqsa, ilk yosh davri bolaning psixik, intellektual va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda bola atrof-muhitni faol o'zlashtirishga intiladi hamda uning bilish faoliyati asosan sezgi organlari orqali amalga oshadi. Shu boisdan zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning sensor rivojlanishini ta'minlash ustuvor pedagogik vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

Kognitiv rivojlanish tushunchasi bolaning bilish jarayonlari — idrok, tafakkur, xotira, diqqat va nutqning shakllanishi hamda takomillashuvini o'z ichiga oladi. Ilk yosh davrida ushbu jarayonlar o'zaro uzviy bog'liq holda rivojlanib, bola shaxsining intellektual salohiyatini belgilaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aynan ushbu davrda berilgan maqsadli ta'sirlar keyingi bosqichlarda bilimlarni o'zlashtirish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.[1] Shu nuqtai nazardan,

bolalarning kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi samarali pedagogik vositalarni aniqlash va amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Sensor o'yinlar ana shunday samarali vositalardan biri bo'lib, ular bolalarning sezgi tajribasini boyitish, predmet va hodisalarning muhim belgilarini ajratish, ularni solishtirish, guruhlash va umumlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Sensor faoliyat jarayonida bola faqat passiv kuzatuvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo'lib, u o'z tajribasi asosida bilim hosil qiladi. Bu esa konstruktiv o'qitish tamoyillariga mos ravishda bolaning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatini rivojlantiradi.[2]

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, jumladan, faol o'yin texnologiyalariga asoslangan ta'lim modeli, sensor o'yinlarning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda o'yin faoliyati yetakchi faoliyat turi sifatida e'tirof etilib, u orqali ta'limiy maqsadlarga erishish samarali usul sifatida qaraladi.[3] Sensor o'yinlar esa ushbu jarayonning ajralmas qismi bo'lib, ular orqali bolalarning kognitiv jarayonlari tabiiy va qiziqarli shaklda rivojlanadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi kunda maktabgacha ta'lim muassasalarida sensor o'yinlardan foydalanish amaliyoti kengayib borayotgan bo'lsa-da, ularning kognitiv rivojlanishga ta'siri yetarli darajada tizimli va chuqur ilmiy asosda o'rganilmagan. Shu bilan birga, sensor o'yinlarni tashkil etishning metodik asoslarini takomillashtirish, ularni ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qilish masalalari ham alohida ilmiy izlanishni talab etadi.

Tadqiqotning maqsadi — ilk yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishida sensor o'yinlarning o'rnini va samaradorligini nazariy hamda amaliy jihatdan asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun sensor o'yinlarning mazmuni, shakllari va ularning bilish jarayonlariga ta'siri kompleks tarzda tahlil qilinadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda ilk yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishida sensor o'yinlarning samaradorligini aniqlash maqsadida nazariy va empirik yondashuvlarning uyg'unligi ta'minlandi. Tadqiqot tizimli, izchil va ilmiy asoslangan tarzda tashkil etilib, unda pedagogik jarayonni real sharoitda o'rganishga alohida e'tibor qaratildi.

Tadqiqotning nazariy asosini maktabgacha pedagogika, bolalar psixologiyasi va kognitiv rivojlanish nazariyalariga oid ilmiy manbalar tahlili tashkil etdi. Xususan, sensor rivojlanishning mohiyati, uning bola tafakkuri va idrok jarayonlariga ta'siri, shuningdek, o'yin faoliyatining rivojlantiruvchi imkoniyatlari mavjud ilmiy adabiyotlar asosida o'rganildi. Nazariy tahlil jarayonida sensor o'yinlarning mazmuni, shakllari va ularning pedagogik ahamiyati umumlashtirildi hamda tadqiqotning konseptual asoslari ishlab chiqildi.[4]

Empirik bosqichda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bevosita pedagogik kuzatuvlar olib borildi. Kuzatuvlar davomida bolalarning o'yin jarayonidagi xatti-harakatlari, ularning faol ishtiroki, topshiriqlarni bajarish tezligi va sifatiga e'tibor

qaratildi. Bu orqali sensor o'yinlarning bolalar bilish faoliyatiga ta'siri real amaliy sharoitda tahlil qilindi.

Shuningdek, tadqiqot doirasida kichik hajmdagi tajriba-sinov mashg'ulotlari tashkil etildi. Ushbu mashg'ulotlarda sensor o'yinlar maxsus reja asosida tizimli ravishda qo'llanildi. Mashg'ulotlar bosqichma-bosqich murakkablashtirilib, dastlab oddiy sezgi faoliyatlariga asoslangan topshiriqlardan boshlab, keyinchalik solishtirish, guruhlash va umumlashtirishga qaratilgan vazifalar bilan boyitildi. Bu yondashuv bolalarning bilish jarayonlarini izchil rivojlantirish imkonini berdi.

Tadqiqot kichik yoshdagi (3–4 yoshli) bolalar guruhida olib borildi. Ushbu yosh davri tanlanishining sababi shundaki, aynan shu bosqichda sensor rivojlanish kognitiv taraqqiyotning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot ishtirokchilari bilan ishlashda ularning yosh xususiyatlari, individual rivojlanish darajasi va qiziqishlari hisobga olindi.[5]

Sensor o'yinlar samaradorligini baholash maqsadida aniq mezonlar ishlab chiqildi. Jumladan, bolalarning:

- rang va shakllarni to'g'ri ajrata olish qobiliyati;
- predmetlarni solishtirish va guruhlash ko'nikmasi;
- nutq faolligi va lug'at boyligi;
- diqqatni jamlash darajasi;
- oddiy muammoli vaziyatlarda mustaqil yechim topish qobiliyati

baholandi.

Baholash jarayoni uch daraja (past, o'rta va yuqori) asosida amalga oshirilib, har bir bolaning rivojlanish dinamikasi kuzatib borildi. Olingan natijalar taqqoslash, tahlil qilish va umumlashtirish metodlari yordamida qayta ishlanib, ilmiy xulosalar chiqarildi.[6]

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi va obyektivligini ta'minlash maqsadida barcha kuzatuvlar bir xil pedagogik sharoitda olib borildi, baholash mezonlari oldindan aniq belgilandi hamda natijalar tizimli ravishda qayd etib borildi. Shu tariqa, sensor o'yinlarning ilk yoshdagi bolalar kognitiv rivojlanishiga ta'siri kompleks va ilmiy asoslangan holda o'rganildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari sensor o'yinlarning bolalar kognitiv rivojlanishiga kompleks ta'sir ko'rsatishini aniqladi.

Avvalo, sensor o'yinlar orqali bolalarning sezgi organlari faoliyati rivojlandi. Ranglar va shakllar bilan ishlash bolalarda vizual idrokni kuchaytirdi. Tovushga asoslangan o'yinlar esa eshitish qobiliyatining sezilarli o'sishiga olib keldi.

Ikkinchidan, tafakkur jarayonlarida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Bolalar predmetlarni solishtirish, guruhlash va moslashtirish orqali mantiqiy fikrlash elementlarini egallay boshladi. Bu jarayon ularning mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirdi.

Uchinchidan, nutq rivojida sezilarli siljish qayd etildi. Sensor faoliyat davomida bolalar yangi so'zlarni o'zlashtirib, ularni faol nutqda qo'llay boshladi. Bu esa kommunikativ kompetensiyaning shakllanishiga xizmat qildi.

To'rtinchidan, diqqat va xotira jarayonlari yaxshilandi. O'yin jarayonida bolalar berilgan topshiriqqa diqqatni jamlashni va ma'lumotlarni eslab qolishni o'rgandi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari sensor o'yinlarning maktabgacha ta'lim jarayonidagi ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab berdi hamda ularning bolalarning kognitiv rivojlanishiga ko'rsatayotgan kompleks ta'sirini tasdiqladi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, sensor faoliyat bolaning bilish jarayonlarini faollashtiruvchi tabiiy va samarali mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, ilk yosh davrida sezgi orqali o'zlashtirilgan tajriba bolaning keyingi intellektual rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur natijalar o'yin faoliyatining rivojlantiruvchi xarakterga ega ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Sensor o'yinlar orqali tashkil etilgan pedagogik jarayon bolalarda faqatgina bilim va ko'nikmalarni shakllantirib qolmay, balki ularning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Bu esa o'yin orqali o'qitish konsepsiyasining amaliy samaradorligini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, sensor o'yinlarning samaradorligi ularni tashkil etish metodikasiga bevosita bog'liq. Agar o'yinlar tizimli, izchil va bosqichma-bosqich murakkablashtirib borilsa, bolalarning bilish jarayonlarida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi. Aksincha, tartibsiz va maqsadsiz tashkil etilgan o'yinlar kutilgan natijani bermaydi. Shu bois pedagog tomonidan o'yin jarayonini oldindan rejalashtirish, didaktik maqsadlarni aniq belgilash va bolalarning yosh hamda individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.[7]

Shuningdek, tadqiqot natijalari ota-onalarning mazkur jarayondagi ishtiroki muhim omillardan biri ekanligini ko'rsatdi. Oilada yaratilgan rivojlantiruvchi muhit, oddiy sensor mashg'ulotlar (ranglarni ajratish, predmetlarni solishtirish, turli fakturalar bilan ishlash) bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa maktabgacha ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, sensor o'yinlarning ta'siri faqat kognitiv rivojlanish bilan cheklanib qolmay, balki bolalarning emotsional va ijtimoiy rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. O'yin jarayonida bolalar o'zaro muloqotga kirishadi, hamkorlikda ishlashni o'rganadi va ijobiy emotsional tajriba orttiradi. Bu esa ularning shaxs sifatida kompleks rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari ilk yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishida sensor o'yinlarning muhim pedagogik vosita ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Olib borilgan nazariy tahlillar va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, sensor faoliyat bolalarning bilish jarayonlarini faollashtirishda, ularning intellektual salohiyatini shakllantirishda hamda atrof-muhitni anglash jarayonini jadallashtirishda alohida o'rin tutadi.

Tadqiqot yakunlariga ko'ra, quyidagi xulosalar chiqarildi:

➤ sensor o'yinlar ilk yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishida samarali va tabiiy rivojlantiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi;

➤ ular orqali idrok, tafakkur, nutq, diqqat va xotira kabi asosiy bilish jarayonlari o'zaro uyg'unlikda rivojlanadi va bu holat bolaning umumiy intellektual taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;

➤ sensor o'yinlarni maktabgacha ta'lim jarayoniga tizimli, izchil va maqsadga yo'naltirilgan holda joriy etish ularning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi;

➤ pedagoglar tomonidan o'yin faoliyatini ilmiy-metodik asosda tashkil etish, shuningdek, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish muhim shart hisoblanadi;

➤ ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi hamkorlikni yo'lga qo'yish sensor rivojlanishning uzluksizligini ta'minlaydi hamda bolalarning kognitiv faolligini yanada kuchaytiradi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari sensor o'yinlarning nafaqat kognitiv, balki emotsional va ijtimoiy rivojlanishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Bu esa ularni maktabgacha ta'lim tizimida kompleks rivojlantiruvchi vosita sifatida keng qo'llash zarurligini asoslaydi.

Kelgusida sensor o'yinlarning innovatsion shakllarini ishlab chiqish, raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish hamda ularni pedagogik amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalishlardan biri sifatida qaraladi. Shuningdek, sensor rivojlanishni baholashning zamonaviy diagnostik vositalarini takomillashtirish va metodik tavsiyalar ishlab chiqish muhim ilmiy vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
2. Piaget, J. (1969). *The psychology of the child*. Basic Books.
3. Montessori, M. (1964). *The Montessori method*. Schocken Books.
4. Elkonin, D. B. (1978). *Psychology of play*. Pedagogika.
5. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. (2020). *Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari*. Toshkent.
6. Hasanboyeva, O. (2018). *Maktabgacha pedagogika*. Toshkent: O'qituvchi.
7. Qodirova, F. (2019). *Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi*. Toshkent.

